

Puheenvuoro

Maria Lassila-Merisalo

Matti Kuuselan juttujen todenperäisyys

Suomalainen mediakenttä kohahti perjantaina 22. maaliskuuta, kun *Aamulehti* kertoi poistaneensa eläköityneen toimittajansa Matti Kuuselan jutut verkosta. Kuusela oli paljastanut aiemmin viikolla julkaistuissa muistelmissaan sepittäneensä osia juttuihinsa ja selostanut tarkemmin kolmessa eri jutussa olevat keksityt kohtaukset.

Sulattelin uutista yön yli ja kirjoitin lauantaina blogipostauksen, jossa yritin hahmottaa tapahtunutta tutkimusosaamiseni avulla. Annoin haastattelun *Journalistille*. Maanantaina *Aamulehden* päätoimittaja Sanna Keskinen soitti ja pyysi minua selvityshenkilöksi perehtymään verkosta poistettuun aineistoon ja etsimään viitteitä sepitteestä. Tiistaina lupauduin urakkaan.

Selvitystyöni alkoi virallisesti 8. huhtikuuta. Sain aineiston, 556 juttua, ja kesäkuun 18. päivään asti aikaa selvitystyön tekemiseen. Neljä päivää myöhemmin *Aamulehti* löysi 66 juttua lisää. Kun olin poistanut duplikaatit, aineistoon jäi yhteensä 607 juttua. Jutut olivat vuosilta 2015–2023, ja lisäksi mukana oli joitakin vanhempien juttujen uudelleenjulkaisuja. Luin kaikki jutut vähintään kahdesti. Lisäksi haastattelin noin kolmeakymmentä henkilöä: juttujen haastateltavia ja Kuuselan entisiä kollegoita. Haastattelut ovat luottamuksellisia, mutta avaan tässä havaintoja, joita tein juttuja analysoidessani.

Kuuselan jutut ovat oma genrensä

Syvällinen juttukohtainen faktantarkistus ei ollut mahdollista tiiviin aikataulun vuoksi, eivätkä kaikki jutut olleet edes tarkistettavissa, sillä moni haastateltava oli ehtinyt kuolla eivätkä kaikki olleet jäljitettävissä. Joistakin jutuista keskustelin Matti Kuuselan kanssa. Hän oli avulias ja yhteistyöhaluinen.

Jutut olivat Excel-taulukossa, jonka sain Sanomalta. Kullakin rivillä oli yhden jutun tiedot ja linkki esikatselunäkymään, joka avautui VPN-yhteydellä. Loin taulukkoon uuden sarakkeen, johon aloin merkitä juttutyyppejä, mutta huomasin sen pian mahdottomaksi, sillä Kuuselan jutut eivät mahtuneet genererajojen sisään. Kuten useampi pirkanmaalainen lukija totesi, Kuuselan jutut ovat oma genrensä.

Juttujen aiheet käsittelevät valtaosin kulttuuria, etupäässä kirjallisuutta ja teatteria. Mukana on myös paikallisreportaasisarjoja, kuten Kuuselan pyöräilymatkat Pirkanmaan kuntiin ja kävelyt Tampereen väkirikkaimmilla kaduilla sekä ulkomaanreportaaseja.

Aineistosta nousseita havaintoja

Kuuselan tekstejä yhdistää toimittaja-kertojan vahva läsnäolo; jutuissa katsotaan maailmaa Matti Kuuselan silmin. Teksteille on tyypillistä myös epäsanankäytön ja kohosteisuuden eli kaunokirjallisuudelle ominainen tapa kiinnittää huomio kieleen itseensä kommunikaation sijasta.¹ Tekstien assosiativisuus näkyy intertekstuaalisina viittauksina ja lainauksina. Kuuselan lukeneisuus käy selvästi ilmi, ja Kuusela tunnustaakin kohun synnyttäneessä *Journalisti – Toisenlainen toimittaja* -kirjassaan käyttävänsä jutuissaan ”usein ja varoittamatta viittauksia kaunokirjallisiin teoksiin” (Kuusela 2024, 225).

Kuuselan tekstien maailma on varsin mustavalkoinen: asiat ja ihmiset ovat tyypillisesti joko hyviä tai pahoja. Hän ei arastele ottaa kantaa ja valita heikomman puolta. Humanistinen ja vasemmistolainen maailmankuva näkyy paitsi määritelmällisestikin kantaaottavissa teksteissä, kuten kolumneissa, myös reportaaseissa ja muissa teksteissä, joihin ei tyypillisesti kuulu vahva asenteellisuus.

Kaiken kaikkiaan aineistossa on huomattavan paljon tulkinnanvaraista sisältöä. Kuuselalle tyypillistä on esimerkiksi liioittelu, kuten ”kaikki kaunis ja tärkeä tapahtuu linja-autossa Nokian ja Tampereen välillä”. Sarkasmi ja ironia ovat tunnetusti hankalia lajeja, ja niitäkin Kuusela käyttää.

Lisäksi Kuuselan keinovalikoimaan kuuluu sepite, jota on pienessä osassa aineistoa. Osa sepitteistä on itsestään selviä, kuten keskustelut puiden, järvien, eläinten tai kuolleiden ihmisten kanssa. Osa sepitteistä paljastetaan tekstissä, kuten seuraavassa esimerkissä:

Niin, mistä me nokialaiset miehet uimahallin saunassa puhumme?

Yksinäisyydestä, kosketuksen ja hellyyden kaipuusta, erektion katoamisen pelosta, kuoleman kauhusta, ystävän tärkeydestä, runoudesta... Heti luuli kumihuuli, eihän tätä usko edes Jyräänmäen vesitorni. Emme me mitään puhu.

(Toimittaja Matti Kuusela pyöräili paikkaan, jossa hän ei tunne ketään – ensin hän eksyi, mutta sitten löytyi maailman kaunein maisema, AL 3.9.2023.)

Lisäksi jutuissa on sepitettä, joka lukijan pitää itse pystyä tunnistamaan sepitteeksi, kuten seuraavassa esimerkissä, jossa Kuusela kulkee Tiitiäisen metsässä Ylöjärvellä.

Kuvattavaa riittää. Jättimäisestä uroskarhusta en ehdi ottaa kuvaa, kun pitää leikkiä kuollutta, mutta puista kyllä ja muurahaispesästä ja naavatuppurasta, jollaisesta on tehty Tiitiäisen, metsäläisen, tukka.

(Matti Kuusela pyöräili Tiitiäisen metsään ja teki Kirsi Kunnakselle rohkean ehdotuksen – runoilija vastasi tässä viimeiseksi jääneessä jutussa ja pyysi toimittajaa viemään postilaatikkoon tärkeän kortin, AL 24.12.2020.)

Kuusela ei todellisuudessa kohdannut karhua metsässä. Tämä jää lukijan pääteltäväksi.

Kuuselan suhde faktaan ja fiktion

Matti Kuusela on kuvaillut useissa yhteyksissä suhdettaan faktaan ja fiktion. Kirjassaan hän muun muassa toteaa, että ”mahdollisuudentaju on kirjoittajalle tärkeämpää kuin todellisuudentaju” (s. 233) ja että ”kun tarpeeksi kauan jotain tarinaa toistelee, alkaa siihen uskoa itsekin ja se muuttuu melkein todeksi” (s. 104). Vierailullaan Nokian kirjastossa 25.4.2024 Kuusela totesi, ettei pysty poimimaan itseään pois sieltä, mitä on lukenut kirjallisuudesta. Hän myös lausui, että ”sepäite voittaa aina todellisuuden”. Kuusela itse ja jotkut hänen kollegansa ovat kuvailleet Kuuselan leikkineen lukijoiden kanssa ja kirjoittaneen tarinoita, jotka voisivat olla mahdollisia.

Matti Kuuselalla ei ole toimittajakoulutusta eikä hän ole tehnyt juurikaan uutistystä. Näyttää siltä, ettei Kuusela ole yli nelikymmenvuotisesta toimittajaurastaan huolimatta sisäistänyt kaikkia journalistisen työn peruseriaatteita, kuten lähteisiin viittaamisen ja dialogin käytön etiikkaa. Esimerkiksi Nokialta Toronto Raptorsin toimitusjohtajaksi päätyneellä Masai Ujirilla käsittelevän jutun loppu näyttää siltä kuin Kuusela olisi haastatellut Ujiria. Todellisuudessa hän on kääntänyt haastattelun englanninkielisistä verkkolähteistä. Perfektimuoto ”on kertonut” vihjaa, ettei keskustelu ole aivan tuore, mutta alkuperäiset lähteet jäivät mainitsematta.

Entä mitä sanoo ”perslöpimaan” edustaja Masai Ujiri presidentti Donald Trumpille?

– Ei kukaan noin epärealistisella tavalla elämässään eteenpäin pyrkiviä ihmisiä ja kansakuntia kohteleva ihminen voi ikinä olla oikea, inspiroiva johtaja.

Ujirin oma johtaja ja sankari on Nelson Mandela. Näin hän on kertonut elämänsä hienoimmasta kohtaamisesta.

– Olin silloin Denver Nuggetsin kykyjenetsijä ja liikuin yhdessä Dikembe Mutombon (NBA-tähti) kanssa. Mandela halusi tavata Dikemben ja sanoi hänelle: ”On aivan uskomattoman upeaa mitä teet tämän maanosan eteen.” Hän tiesi, että Mutombo rakensi monta lasten sairaalaa Afrikkaan.

– Sitten Mandela piti tauon, katsoi minua ja sanoi: ”Nuori mies, sinulla on kaunis hymy”.

(Liian huono BC Nokiaan, nyt NBA:n mestari – Masai Ujirin uskomaton tarina, jossa kaksio Ilkantiellä Nokialla on tärkeässä roolissa, AL 14.6.2019.)

Kuusela on puhutellut lukijoita

Kuuselalla on ollut laaja lukijakunta erityisesti pirkanmaalaisia varttuneemman väestön edustajia, jotka ovat lukeneet Kuuselaa vuosikymmenten ajan. Heistä moni tunnistaa hänen juttunsa omaksi genrekseen ja kokee osanneensa erottaa niissä olevat sepitteet.

Kuuselan persoonalliset jutut ovat puhutelleet monia lukijoita, ja Pirkanmaan seudulla liikkuminen ja alueen ihmisistä ja arjesta kertominen on tuntunut monesta

merkityksellisemmältä kuin uutisjournalismi. Aineistossa on myös runsaasti juttuja, joissa Kuusela haastattelee lapsia. Hän kohtaa lapset arvostavasti ja luontevasti, mikä ei ole mediassa lainkaan itsestään selvää.

Kuusela antaa itsestään jutuissaan paljon. Hän paljastaa henkilökohtaisia asioita ja asettaa itsensä ajoittain myös kriittiseen valoon. Tämä on epäilemättä tehnyt hänestä monille lukijoille läheisen ja tärkeän. Toisaalta osa lukijoista on ohittanut Kuuselan jutut ärsyttävänä ”minäminäjournalismina”.

Kuuselan muistelmateoksesta nousseessa kohussa näkyi sukupolvieron lisäksi maantieteellinen ero: osa pitkäaikaisista lukijoista huvittui, koska pääkaupunkiseudun kovaääniset kriitikot eivät selvästikään ymmärtäneet mistä on kyse. Toiset taas loukkaantuivat kritiikistä, koska kokivat sen aliarvioivan heitä lukijoina ja vähättelevän *Aamulehden* traditiota.

Ovatko Kuuselan jutut journalismia?

Kohun keskellä puhuttiin paljon siitä, mikä on journalismia. Monessa puheenvuorossa käytettiin uutisjournalismin kriteereitä journalismin määrittelyyn. Journalismi on kuitenkin ajassa ja paikassa liikkuva käsite, jonka alle mahtuu paljon enemmän kuin uutisjournalismi.

Kuuselan teksteissä on tunnistettavissa gonzo-journalismin piirteitä, joita ovat esimerkiksi vahva osallistuva ja kokeva kertoja, liioittelu ja satiiri – sekä kuvittelu. Espanjan- ja portugalinkielisissä maissa julkaistaan tänäkin päivänä *crónica*-lajityyppiin kuuluvia juttuja, joiden määritelmä on lähellä Kuuselan tekstien tyyppisiä piirteitä. Suomalaisessa journalismissa Kuusela sijoittuu samalle jatkumolle *Helsingin Sanomissa* työskennelleen Esa Keron kanssa: molempien tekstejä sävyttää humanismi ja tarkkanäköisyys (Lassila-Merisalo 2020). Molemmat näkevät tavallisen ihmisen arvon. Myös 1900-luvun alussa julkaistuilla nimimerkki Kaapron pakinoilla on runsaasti yhteistä Kuuselan kirjoitusten kanssa (Pietilä 2008).

Suomalainen journalismikäsitteitys on kaventunut Kuuselan uran aikana. Viime vuosituohannella, ennen internetin aikakautta, journalistinen kerronta oli moniäänisempää ja mediassa oli kirjavampia sisältöjä. Vuosituhannen alun *Aamulehdessä* päälehti keskittyi uutisjournalismiin ja liitteissä tehtiin luovia ja kokeilevia sisältöjä. Printti- ja näköislehti olivat taitettuja kokonaisuuksia, jotka ohjasivat lukijan tulkintaa.

Tällä hetkellä journalismia tehdään yhä useammilla välineillä ja eri kanaviin (teksti, audio, video, eri somekanavat), mutta samaan aikaan journalistinen kerronta on yhdenmukaistunut. Jutut ovat melko kaavamaisia ja kieli on pääsääntöisesti yksiselitteistä yleiskieltä. Tämän myötä erityisesti vakiintuneiden mediabrändien alla verkossa itsenäisesti julkaistut jutut ovat lukijan silmissä lähtökohtaisesti faktuaalisia ja uutiskriteerien mukaisesti toteutettuja, ellei jutun yhteydessä ole selkeää mainintaa jostakin muusta.

Näyttää siltä, että Matti Kuusela on jatkanut journalismin tekemistä samoilla standardeilla kuin uransa alussa 1980-luvulla. *Aamulehti* on kuitenkin julkaissut Kuuselan jutut ”perusjournalismina” eikä ole ohjannut lukijoita riittävästi niiden tulkinnassa.

Itse Kuusela katsoo tehneensä *featurea* ja *tarinallista journalismia*. Sepitekohon alkaessa hän ihmetteli Ylen haastattelussa, eikö *Aamulehden* johto ollut kuullut näistä

lajityypeistä, kun päätti poistaa kaikki hänen juttunsa verkosta (ks. Yle 22.3.2024). Kommentti suututti erityisesti feature-toimittajat, jotka ovat laajasti yhtä mieltä siitä, ettei sepittäminen kuulu lajiin. Tarinallistakin journalismia on tehty viime vuosina erittäin totuudenmukaisesti, pienimmätkin yksityiskohdat varmistaen (Journalisti 10.2.2017; Longplay 28.3.2024).

Vastuu on ollut Aamulehden

Selvitystyössä ei löytynyt viitteitä siitä, että Kuusela olisi tarkoituksellisesti johtanut toimitusta tai lukijoita harhaan, saati tavoitellut toiminnallaan mitään erityistä etua. Vaikka selvitystyön aineisto sisältää vain kapean otoksen Kuuselan koko juttutuotannosta, on perusteltua uskoa, että tyyli ja työkäytännöt ovat olleet olennaisilta osin samankaltaisia koko hänen uransa ajan.

Kuusela on julkaissut juttujaan *Aamulehdessä* yli 40 vuoden ajan ja ollut eläkevuosia lukuun ottamatta työsuhteessa. Kuuselan työtapoihin tai juttujen sisältöihin olisi voitu puuttua, jos siihen olisi katsottu tarvetta. Jutuista on kuitenkin syntynyt harvoin kriittistä keskustelua ennen julkaisua. Päinvastoin: Kuusela on ollut kiitetty ja arvostettu erikoistoimittaja, ja juttuja on myyty hänen nimellään. Hänellä on ollut työnantajan mandaatti tehdä journalismia omalla tavallaan. Vastuu on sen myötä ensisijaisesti *Aamulehden* johdolla, viime kädessä kulloisellakin päätoimittajalla. Jussi Tuulensuu oli ensimmäinen päätoimittaja, joka alkoi kyseenalaistaa Kuuselan toimintatapoja.

Mitä tästä voisi oppia?

Aamulehti tekee selvitystyöstä omat johtopäätöksensä ja jatkosuunnitelmansa, mutta laajempikin media-analyttinen keskustelu olisi paikallaan. Sosiaalisessa mediassa on helppo pöyristyä ja tuomita yhden toimittajan virheet, mutta moni aivan yleinen ja hyväksytyt journalistinen toimintatapa on eettisesti harmaalla alueella. Esimerkiksi otsikointi on monin paikoin vastuutonta, ja verkkoanalytiikka näyttää ohjaavan journalistista päätöksentekoa. Yksilöiden koskettavia tarinoita julkaistaan kritiikittä, miettimättä keiden tarinat jäävät samalla kertomatta. Juttuja näkökulmitetaan tunnistamatta omaa positiota.

Suomessa on vielä kansainvälisesti vertaillen korkea luottamus mediaan ja muihin perinteisiin tiedollisiin auktoriteetteihin, mutta polarisaatio lisääntyy meilläkin. Yhä useampi ihminen kokee, ettei media edusta eikä puhuttele heitä. Median on tehtävä töitä yleisön luottamuksen eteen. Jokaiseen journalistiseen juttuprosessiin sisältyy lukematon määrä erilaisia tietoisia ja tiedostamattomia valintoja, jotka ovat paljon hienosyisempiä ja vaikeammin havaittavia kuin esimerkiksi Journalistin ohjeiden raamit määrittävät.

Yleisöillä on mediaa kohtaan erilaisia tarpeita, eikä uusimman tiedon saaminen ole niistä ainoa – median käyttäjillä on tarve paitsi tietää myös ymmärtää, toimia ja tuntea (Smartocto 11.6.2021). Matti Kuusela on onnistunut puhuttelemaan lukijoita tavalla, johon persoonaton uutiskerronta ei pysty.

Toivon, ettei kohu johda liialliseen varovaisuuteen ja varman päälle ottamiseen. Journalismiin voi kuulua monenlaisia tekstilajeja, kokeiluja ja yllätyksiä. Poikkeamat eivät ole kiellettyjä, niistä vain pitää kertoa avoimesti lukijalle.

Asiaa kannattaa miettiä myös sen kannalta, minkä roolin media haluaa ottaa heikkenevän lukutaidon ja lisääntyvän dis- ja misinformaation keskellä. Mitä seuraa, jos juttuja lyhennetään ja kerrontaa yksinkertaistetaan, koska ajatellaan, että ihmiset eivät jaksakaan lukea eivätkä osaa tulkita? Pitäisikö journalistisessa valikoimassa kuitenkin olla tilaa myös lukijan älylliselle haastamiselle, ja miten sitä tehtäisiin vastuullisesti ja eettisesti?

Kirjallisuus

- Journalisti. 10.2.2017. Kuviteltuja faktoja. Janne Arola. Luettu 23.5.2024. <https://journalisti.fi/artikkelit/2017/02/kuviteltuja-faktoja>
- Kuusela, Matti. 2024. *Journalisti – Toisenlainen toimittaja*. Sastamala: Warelia.
- Lassila-Merisalo, Maria. 2020. *Tarinallinen journalismi*. Tampere: Vastapaino.
- Longplay. 28.3.2024. Long Playn kirje: Tosiasioista kirjoittamisessa riemastuttavinta ovat rajat. Sonja Saarikoski. Luettu 23.5.2024. <https://mailchi.mp/longplay/long-playn-kirje-tosiasioista-kirjoittamisessa-riemastuttavinta-ovat-rajat>
- Pietilä, Jyrki. 2008. *Kirjoitus, juttu, tekstelementti: suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/19405>
- Smartocto. 11.6.2021. Whitepaper: actionable user needs. Luettu 23.5.2024. <https://smartocto.com/company/news/whitepaper-actionable-user-needs-news>
- Yle. 22.3.2024. Matti Kuusela Ylelle: En arvannut, että minua ruvetaan syyttämään – myönsi keksineensä juttuihinsa kohtauksia. Anu Leena Hankaniemi ja Antti Palomaa. Luettu 23.5.2024. <https://yle.fi/a/74-20080515>

Kirjoittaja

Maria Lassila-Merisalo, FT, dosentti

Maria Lassila-Merisalo työskentelee kehittämispäällikkönä Hämeen ammattikorkeakoulussa. Hän on tutkinut narratiivista journalismia yli kahdenkymmenen vuoden ajan.

Viite

¹ Lisää kohosteisuudesta kirjallisuudentutkimuksessa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kohosteisuus>